

יצרא דעבודה זרה ומדרגת דור המדבר ודור באי הארץ

דברי רבי יצחק אייזיק שר והשגות על דבריו

בחבורות כנסת ישראל-סלבודקא, נדפסו בשנים תש"ב-תש"ה סדרת מאמרים לבאר מדרגת דור המדבר ודור באי הארץ והמקראות המדברים מחטאיהם, ונתפרש שם אודות חטא עבודה זרה דבעל פעור וחטאי ע"ז האמורים בספרי הנביאים, על דרך שלא נעשו מתוך מרידה בה' אלא להיפך כדי להידבק בו ע"י צבא השמים. מרן רשם השגות על הדברים, ונדפס בזה יחד עם עיקרי הדברים הנוגעים להבנת הענין.

הרב חיים יצחק אייזיק שר

ראש הישיבה כנסת ישראל בסלבודקה

קעת עם סניף הישיבה בירושלים עיה"ק ת"ו

דור המדבר

הרצאה לפני בני הישיבה פעיה"ק ירושלם ת"ו

כשאנו באים לעיין ולחפש אחרי הסבה שהביאה את השלמים בתכלית השלמות להיות נצמדים לפעור, ע"ז משוקצת זו שגם עובדי ע"ז שעבדו לכל ע"ז שבעולם מאסו בה, עלינו להרחיב את העיון להתעמק להבין מהו יסוד "יצרא דע"ז" ששלט בכל הדורות ההם, במה היו כוחה גדול של ע"ז שנמשכו אחרי' חכמים שלמים בתכלית השלמות. כמפורש בסנהדרין (ק"ב ב') "אמר לו רב אשי למנשה מלך יהודה מאחר דחכימת כולי האי מאי טעמא קא פלחיתו לע"ז, אמר לו אי הוות התם הוות נקיטנא בשפולי גלימא ורהטת אבתראי": פירש"י: "היית מגבי' שפת חלוקך מבין רגליך כדי שתהא קל לרוץ והיית רץ לשם מפני יצר עכו"ם שהי' שולט". למצא פתרון לענין סתום זה, עלינו להעמיק חקר במהותה של ע"ז, ולהתבונן בהתפתחות יצה"ר זה מימות עולם.

בדברים מאירים וברורים האיר לנו הרמב"ם בענין זה בריש הלכות ע"ז, ועלינו להשכיל להבינם כראוי. וז"ל שם (פ"א ה"א): "בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול, ונבערה עצת חכמי אותו הדור, ואנוש עצמו מן הטועים הי' וזו היתה טעותם, אמרו הואיל והאלקים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם, ונתנם במרום וחלק להם כבוד, והם שמשים המשמשים לפניו, ראויין הם לשבחם ולפארתם ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון ה' ברוך הוא, לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו, כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו, וזהו כבודו של מלך, כיון שעלה דבר זה על לבם, התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להם קרבנות, ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם, כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה. וזה הי' עיקר העכו"ם, וכך היו אומרים עובדי' היודעים עקרה, לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה; הוא שירמי' אומר (פ"י ז' ח') "מי לא ייראך מלך הגויים כי לך יאתה, כי בכל חכמי הגויים ובכל מלכותם מאין כמודך, ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא", כלומר: הכל יודעים שאתה הוא לבדך, אבל טעותם וכסילותם שמדמים שזה ההבל רצונך הוא".

והנה מצאנו בחז"ל שאנוש שלם הי' בתכלית השלמות, כמו אבותיו שת ואדה"ר: "זה ספר תולדות אדם, ואין הראשונים תולדות מה הן אלוהות, בעין קמי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק, אמר לו עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קינטורין (ב"ר פכ"ג), וברמב"ן ס"פ בראשית כתב ע"פ מדרש זה שכל הבנים שהולידו אדם שת אנוש נקראים בני אלקים כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלקים, ובניהם שהולידו בנים ובנות היו בתכלית השלמות ונקראו בני אלקים, ואז הוחל לעבד ע"ז והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון ע"ש. והדבר הזה מפליא הוא איך אפשר להעלות על הדעת, שהשלם הזה "בצלם ובדמות" יטעה טעות כזו, בעקרה של עבודה זרה, היתכן?, ואף על בני דורו, קשה להבין איך ובמה טעו הדור הזה וחכמיו, שהיו כה קרובים לאדם הראשון ודורו, איך עלה על דעתם לחדש אמונה שלא ראוה אצל אבותיהם, ממי קבלו תורה חדשה זו, והאפשר לומר שגדול דורם הורה להם או הסכים להם לחדש ע"ז בעולם.

הרי הענין מתבאר, שהם חדשו רק דרך חדש להמונים איך לכבד את ה' ומצאו אמצעים חדשים איך יגיעו ההמונים בשלמות עבודתו ית' ולא ח"ו שאנוש השלם שבשלמים וחכמי דורו השלמים הורו לעצמם דרך זו, כי הם עבדו את ד' כמו אבותיהם, רק לה' לבדו, אלא שטעו בהוראה לצבור בהורם להמון העם חלושי השכל והדעת, לאלו שאין ביכולתם להגיע לשלמות עבודת ה', להמון זה הורו שעל ידי שיכבדו את צבא השמים יש גם להם היכולת להגיע למדריגה רמה בעבודת ה', ולכן התירו להם עבודת צבא השמים.

להסביר לעצמנו ענין זה, ולהבינו כראוי מה הי' צורך השעה שהכריח אותם לחדש היתר זה לפני העם, עלינו להסתכל ולהתבונן במצב החיים של הדורות ההם. חתומים וסתומים הם אצלנו חיי הדורות ההם, אין אנו רגילים לחשוב ולצייר בלבבנו דמות ותמונה מצורת חייהם, ובמה עסקו וחשבו בחייהם הארוכים חיי ראשית היצירה.

והנה הורונו חז"ל שהדורות הללו היו שלמים בכחות הגוף ובכוחות הנפש בתכלית השלמות. והיו דורות של ענקים ענקי החומר וענקי הרוח, שלא ידעו מכל חולשה הי' להם אויר יפה מן הפסח ועד העצרת, ואחת לארבעים שנה היו זורעים, היו זורעים ולא קוצרים, יולדים ולא קוברים, הולידו בכל יום, או בכל ג' ימים ומהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה (ב"ר ל"ד ל"ו ע"ש). ונצייר לנפשנו את אלף השנים הראשונים שחיו אדם שת ואנוש שהיו בצלם ובדמות אלקים וכל בניהם אשר ילדו נקראו בני אלקים, הרי הי' העולם אז מלא דעת אלקים, שהרי כל בני אלקים אלו שמעו דברי אלקים חיים מפי אבותיהם הנביאים המדברים ברוח ה', אשר עליהם, ענקי רוח אלו אשר ראשם מגיע השמימה, הרי לא הי' להם מה לדבר לחשוב ולהתעסק בעניני הארץ, כי כגן עדן הארץ לפנייהם וכל עניניהם הי' רק להתחבר עם שרי מעלה מלאכים שרפים ואופנים וחיות הקודש אשר תחת כסא הכבוד, להשכיל ברוממות הבורא ית' לעבדו ולהתדבק בו, ולהתרומם ולהתעלות רוממות על רוממות עד אין שיעור. כלם כאיש אחד משפחה אחת שבראשה ג' אבות העולם אדם שת אנוש, שהשכינה היתה שרוי עליהם תמיד. וכל העולם האיר מכבודם "עקבו של אדה"ר מכהה אור גלגל חמה" (זוה"ק, בראשית) וכן בניו שת אנוש שהיו בצלם ובדמות כמותו. הרי לנו ע"פ קבלת חז"ל איזה ציור להשגה בחיי הדורות ההם.

לאחר אלף שנים חיים נעלים כאלו, נתעוררו חכמי הדור - במדרגתם הגבוהה שהגיעו אחר אלף שני עלי' שכאלו- לכבד את הכוכבים והגלגלים הנמצאים למטה מרוממות ערכם, ואיך יתכן כדבר הזה, אלא ברור הדבר שלא לעצמם יעצו עצה נבערה זו, ולשון הרמב"ם מורה ג"כ ככה, שכתב "טעו טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור" כפל לשון זה למה, אלא ללמדנו בא שלא לעצמם טעו טעות גדול זה אלא שהיתה עצה נבערה שיעצו לאחרים. ולמה יעצו החכמים לאחרים עצה נבערה זו. אלא, שבין אלפי רבבות בני קין ובני קינן שנקראו בני אדם (ע' רמב"ן שם), היו הרבה חלושי השכל וחסרי השלמות, שלא הי' בכוחם לעוף לשמי מרומים, והמה באו לפני חכמי הדור לבקש על נפשם שילמדו אותם דרכי העלי' אל גבהי מרומים, כי מבלעדי זאת אין חייהם חיים, כל העולם מתענגים על ה' מטיילים בגן עדן שלמעלה ומתחברים בריעות של מלאכי מרום, והם מחוץ לכל זה, והיו חולים בחולת אהבה, בגעגועים נוראים להתענג על ה'; וגם קנאת חבריהם ואחיהם אכלתם, כמאמרם ז"ל (דב"ר סוף וילך) "מאה מיתות ולא קנאה אחת". וטענו לפני החכמים ללמדם דעת ה' בשלמות כי מבלעדי זאת לא ידעו לעבוד את ה' באמת, כטענת הפילוסוף על דבר שלמות העבודה בחוה"ל שער היחוד פ"ב: "לא יוכל לעבוד עילת העילות ותחלת ההתחלות, אלא נביא הדור בטבעו או הפילוסוף במה שקנהו מן החכמה".

לאלו החלושים התירו חכמי הדור ההוא לכבד את הכוכבים והגלגלים ולהתדבק ברוחניותם, כי "הכוכבים והגלגלים הם בעלי נפש ודעה והשכל, ומכירים את מי שאמר והי' העולם כל א' וא' לפי גדלו ולפי מעלתו, משבחים ומפארים ליוצרם כמו המלאכים, ודעתם מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם" (רמב"ם יסודי התורה פ"ג ה"ט), שמתוך התחברותם עם צבא השמים יתענגו על ה' במחזות אלקים וישבחו ויפארו לפני ה', ברן יחד כוכבי בקר, ומדביקות זו יגיעו לעבודת ה', כפי מדריגתם. איתא במדרש (ב"ר כ"ג) "אמר ר' יצחק הן הן גרמו לעצמן להיות חולין למזיקין מה בין דגחין לצלמא לגחין לבר נש" גילו לנו חז"ל יסוד טעות הוראתם ועצתם הנבערה שטעו לדמות כבוד צבא השמים לכבוד החכמים, לומר שכמו המתדבק עם שלמות החכמים נחשב כמתדבק בשכינה, כן אם יתדבקו בשלמותם של הכוכבים לכבוד ה' יהיו ג"כ מתדבקים בשכינה, וזוהי עצה נבערה שהרי כבוד החכמים מביאה לידי תוספת הכרה במי שאמר והי' העולם, שהחכמים עצמם יראים את ה', ומלמדים את כל ההולכים עמהם ג"כ לאהוב ולירא רק את ה' לבדו, וא"א שיעלה על לב איש לחשוב על החכם שהוא בן אדם כמותו, שיש בו כוח רוחני עד שיקבלו לאלוה עליו; אבל כבוד צבא השמים מביא לידי הכנעה לפניהם לחשבם לשליטים בעולם ולקבלם לאלוה, ואם כי שלמים היו מלהכשל ח"ו בזה, אבל זה יכול להשפיע על שלמותם שתפגם הכרתם ואמונתם בה' ובהשגחתו בתחתונים, ואם כי וודאי שהחכמים ההם השכילו ג"כ סברות אלו, אבל סמכו על צדקת נפשם וגודל חכמתם של מבקשי ה' אלו שחפשו דרכים לעבוד את ה' בלב שלם, וסמכו שידעו את אשר לפניהם, ויהיו נזהרים שלא לבא לידי מכשול; אבל לא ראו את הנולד, שכאשר יארכו הימים תתגבר יותר חולשת השכל, ולא ידעו להזהר ויבאו לעבוד ע"ז.

וכיון שהדור השלם ההוא יצרו בעצתם הנבערה את היצר הרע שהביא את הע"ז בעולם נחשב עליהם שהם בעצמם עבדו ונענשו בתוקף הדין, שעלה האוקינוס והציף שלישי העולם, ונעשו

חולין למזיקין, ופניהם המאירים נחשך ונראים כקופים וההרים נעשו טרשים, ושלט רימה במתים (ב"ר פכ"ג), כי גברה החולשה והרפיון על הרוח ועל החומר. הרי נתברר לנו מתוך הלכה זו חומר עון ע"ז, שאפילו השלם שבשלמים שהוא בצלם ובדמות כאנוש שכל כונתו לשם שמים היתה, אם על ידי שגגת הוראתו באו הדורות הבאים למכשול הרי הוא היוצר אשר יצר את היצה"ר של ע"ז שהחריב את העולם, וכאלו הוא בעצמו עבד ע"ז.

כך היתה ראשית יצירת יצרא דע"ז, ועל התפתחות יצר זה בדורות הבאים, מלמדנו הרמב"ם בה"ב מהלכות אלו. וז"ל: "ואחרי שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי השקר ואמרו שה' צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך וכך ובנו לו היכל ועשו צורתו כו' ומודיע להם צורה שבדה מלבו ואומר זוהי צורת הכוכב פלוני שהודיעוהו בנבואתו והתחילו על דרך זה לעשות צורות בהיכלות ותחת האילנות ובראשי ההרים ועל הגבעות ומתקבצין ומשתחוין להם ואומרים לעם שזו הצורה מטיבה ומריעה וראוי לעובדה וליראה ממנה". בדבריו המאירים ביאר לנו היאך נהי' הדבר שהדורות ההם באו לטעות אחרי ע"ז, אבל עלינו עוד להתעמק להבין את הענין על בוריו כי הדבר תמוה, איך נתפתו חכמי הדורות ההם מנביאי שקר אלו להאמין בצבא השמים ולעבוד אותם והמה הרי קבלו חכמתם מאבותיהם אדם שת ואנוש נביאי האמת, שמסרו ולמדו לבניהם דעת אלקים בכל דרכי ההשגחה העליונה שאין עוד מלבדו בשמים ובארץ. ואף כי ארכו הימים כת"ק שנה אחרי דור אנוש שאז הי' המבול, מכל מקום היאך אפשר להעלות על הדעת, שכלם שכחו תורת אבותיהם ומנהגי חייהם בקדושתם ודביקותם בה', והרי דורו של מתושלח ראה את אדה"ר רמ"ג שנים ונח וחביריו ראו את אנוש פ"ד שנים, וכן מלאחר המבול שנח ובניו בנו את העולם, ועד שנולד אברהם אבינו לא הי' רק כש' שנים, ונח ובניו חיו כל העת ההיא היאך נמשכו בני בניו אחרי נביאי שקר וכזבנים לעבוד ע"ז נגד תורת אבות שלהם, כי הרי ז' מצות נצטוו בני נח וע"ז בכללם, והעובר עליהם חייב מיתה, והי' להם לדון את נביאי השקר האלו בסייף כמו שנתחייבו.

אלא עלינו להסתכל ולראות את האמת הברורה, שנביאי שקר אלו לא היו רמאים, אלא שהיו באמת אנשים גדולים ומפורסמים בשלמותם, בני נביאים, תלמידי חנוך ומתושלח נביאי האמת (שהי' להם בתי מדרש כמפורש במו"נ ח"ב פל"ט), או תלמידי בית המדרש של שם ועבר, והיו אנשים הראויים לנבואה, אלא שבהשתדלותם להגיע לנבואה כמו רבותיהם נפגעו בדרכם ותעו בשבילי דרקיע ורוח אחרת דבקה בהם להטעותם אחרי טומאת ע"ז. והם האמינו בעצמם שרוח נבואה אמיתית נוססה בקרבם, כמו שהאמין בעצמו נביא השקר צדקי' בן כנענה והדומים לו; וכן האמינו בהם חכמי אותו הדור כי היו מוחזקים אצלם לשלמים הראויים לנבואת האמת. וגם נביאי שקר אלו לא טעו טעות גם לומר שה' צוה אותם ללמד לעם לעבוד את הכוכבים, אלא שהיתה כאן טעות במהותה של ע"ז, כי הם חלקו על ההיתר שהורו דור אנוש לכבד את צבא השמים, ואמרו שזוהי ע"ז האסורה כנאמר "את כבודי לאחר לא אתן", אלא שבהחמירם בזה טעו להורות היתר בע"ז באופן יותר גרוע, ואמרו שמכיון שיש לצבא השמים השפעה בעולם התחתון להרע ולהטיב, מותר להשתדל לקבל מצבא השמים איזה השפעה רוחנית או טובה גשמית, ואין בזה משום עבודת כוכבים כלל, "מה בין דגחין

לצלמא למאן דגחין לבר נש" שכמו שמותר להשתדל אצל מלך בו"ד לבקש טובה ממנו ולהתפלל לה' שיתן בלבו למלא משאלתו, כן מותר להשתדל ולבקש השפעה מצבא השמים, ולהתפלל לה' שימלא בקשתו ע"י הכוכבים. ועי' באבן עזרא בספר העצמים (הועתק ממנו בסוף חומש ויקרא הוצאת שוקן) שמבאר שם מעשה הורדת השפעה מהכוכבים שהיו עושין העובדי כוכבים לפנים, ובתוך דבריו כתב וז"ל "ויכוין לו (להכוכב) שכלו ודעתו, והוא עושה כל מאודו לעולם להתנפל ולהתחנן מעט מעט עד שירגילהו וישגיח בו (הכוכב), והוא עם כל זה משתחוה ומתפלל ומבקש מה' יתברך שימלא בקשתו". וכמו שבארנו למעלה בדור אנוש שלחלושי הדעת החולים בחולת אהבה וגעגועים להתענג על ה' התירו חכמים להתדבק עם צבא השמים, ולמדו שאין בזה משום ע"ז כי הכל לכבוד ה' ולהגיע לעבודתו ית', כן ראו חכמי הדורות שלאחריהם שגברה החולשה בעולם ולא הי' בכוחם לעלות לשלמות גדולה כאבותיהם, והתשוקה לעליה למרומים היתה חזקה מאד, כי לא היה לכל בני הדורות ההם כל עסק בארץ שהיתה כגן עדן לפניהם, וכל עסקי החומר וההנאות הגשמיות כלא היו בעיני הענקים האלו, וכל חפץ לבם הי' רק להתדבק עם העליונים להתענג על מחזות אלקים בעין שכלם. וכשלא היו יכולים להגיע למדריגה שאל' שאפו, התירו להם חכמי הדור ע"פ נביאי השקר שמותר להתדבק עם צבא השמים, כדי לקבל מהם שפע טובה רוחניות וגשמיות, לקבל מהם ידיעות רבות בנסתרות ובעתידות, להגיע לידי הנאות רוממות ונשגבות בהתדבקות בשירת צבא השמים ברן יחד כוכבי בוקר, ולהגיע על ידי זה להתדבקות בה' ית' ובעבודתו.

וככה התפתח יצר הרע זה, ומדור לדור נעשית הע"ז יותר גסה ופשוטה וגבר שלטונה בעולם; וז"ל הרמב"ם בסיום הלכה זו: "והתחילו כוזבים אחרים לעמוד ולומר שהכוכב עצמו או הגלגל או המלאך דבר עמהם ואמר להם עבדוני בכך וכך, והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך ואל תעשו כך, ופשט דבר זה בכל העולם לעבוד את הצורות בעבודות משונות זו מזו ולהקריב להם ולהשתחוות, וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפ"י כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו". מבואר מדבריו שמתחלה באו נביאים שקרנים ואח"כ עמדו כוזבים אחרים שאינם נביאים שדברו בשם הכוכב או הגלגל לכזב ולומר שהוא אלוה בעל יכולת כרצונו להיטיב ולהרע ושראוי לעבדו למצא חן בעיניו. ויש להבין שגם הכוזבים הללו לא רמאים סתם היו, אלא שהיו בעלי כוחות נפשיות גדולות קוסמים מובהקים שנמשכו אחריהם המון אדם רב, כמבואר ברמב"ן פ' ראה (דברים י"ג ב') על הפסוק כי יקום בקרבך נביא וז"ל: "ויתכן שירמוז הכתב למה שהוא אמת, כי בנפשות בקצת האנשים כח נבואה ידעו בה עתידות, לא ידע האיש מאין יבא לו, אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעתיד לבא בדבר פלוני ויקראו לו הפילוסופים כהון, ולא ידעו סיבת הענין, אך הדבר נתאמת לעיני רואים, אולי הנפש בחדושה תדבק בשכל הנבדל תתכוון בו, והאיש יקרא נביא כי מתנבא הוא, ועל כן יבא האות והמופת אשר יאמר". וכן כתב הרמב"ם בספר המצות ל"א שזהו ענין הקסמים והוא בעצמו ראה זה פעמים, והקוסמים האלו שלא ידעו מאין בא להם הרוח להתנבא עתידות, כזבו בעצמם לומר שהכוכב או הגלגל מדבר בו, ובזדון פתו את העם להאמין בדבריהם.

נתברר לנו שהיו שלש תקופות של ירידה בע"ז בעולם: דור אנוש שבסוף ימיו התירו להמונים לכבד את צבא השמים בטעותם לומר שהוא כבודו ורצונו ית'. דור מתושלח שהתירו לעבוד לצבא השמים כדי לקבל השפעה על ידם. דור המבול שהגיעו לעבוד לצבא השמים להאמין שיש כח אלהות בהם בעצמם, בשכחת השי"ת והשגחתו בעולם. מתוך ירידה שלישית זו באו לידי השחתת העולם כי מלאה הארץ חמס, ונאבדו מן העולם. ואיך באו לחמס מתוך מדריגה שלישית זו בע"ז, יתבאר לנו ע"פ דרכנו שנתברר לנו, שנחלשו הדורות בעון ע"ז שהי' בידיהם מדור אנוש, והיתה שלמותם מגעת רק עד צבא השמים לקבל השפעה רוחנית מהכוכבים והמזלות, וכבר העתקנו דברי האבן עזרא בספר העצמים שהמתדבקים ברוחניותם של הכוכבים מכוונים להם שכלם ודעתם ומתנהגים בכל עניני חייהם כפי טבע הכוכב שהוא כדי שיהי' דומה לו ושליטתו עד שימצא חן בעיניו להשפיע עליו מכוחותיו העליונים, וזה ידוע בחז"ל וראשונים שכל כוכב יש לו כוח מיוחד ושליטה מיוחדת בארץ על ענינים מסויימים המסורים לו, כמו כוכב נוגה על זנות כפירש"י אש תלוי באותו מזל (שבת קנו א'), וכוכב מאדים ממונה על החרב והרציחה והשממון (רמב"ן פ' אחרי פסוק וגורל אחד לעזאזל). ומתוך שרצו להתדבק ולקבל השפעה מכוכבים אלו וכדומה, כווננו להם שכלם ודעתם והעמידו את כל אורח חייהם כפי טבע כוכבים אלו ומתוך כך באו לידי "עבודות משונות זו מזו" (לשון הרמב"ם), ובעבודות משונות אלו היו גם רציחות וניאופים, בהתאם לכוח ושליטת הכוכב שעבדו לו. וכאמור למעלה בדורות ההם שהיו אז כל בני האדם ענקים נפלאים בחומר וברוח, והי' הענק החמרי שבאדם נכנע תחת שליטת הענק הרוחני בו, ולא הרגישו השלמים הללו בכוחות ותאוות הגוף מפני ששכלם הי' חזק ושליט, בהשתוקקות עצומה להתחבר עם העליונים, להתענג תענוגים רוחניים, ולהנות מזיו השכינה, שיפה קורת רוח אחד מעולם הבא מכל תענוגי העוה"ז; אבל אחרי שירדו ירידה אחר ירידה להתדבק עם צבא השמים בכוחותיהם הרוחניים, נחלש אצלם שלטון השכל והדעת על כחות הגוף, ואם רק שגגו יחידים להתדבק ברוחניות הכוכבים על ידי מעשים מתועבים, והצליחו להגיע למטרתם, מיד התגבר הגוף הענק על שלטון שכלו ונמסר כלו להתענג רק בהנאות חמריות בכל גסותם, והם השפיעו על חבריהם להיות נופלים משמים לארץ מופקרים לעשות כל תועבה. ואפילו החכמים הגדולים שבהם נצחה החמריות הענקית שבגופם את הדעת שלהם, ונשטפו בורם היצה"ר של ע"ז כדי להתיר לעצמם עריות בפרהסיא. עד שהגיע הדור ההוא לידי כך שנשתכח מכלם השם הנכבד והנורא, כי נתדבקו בכח ענקי בכל מיני ע"ז, והשחיתו את דרכם, כי יצר לבם רק רע כל היום, עד שהביא השי"ת את המבול ונמחה שמם מן העולם.

אבל היצה"ר של ע"ז לא נאבד מן העולם ונשאר קיים בלב חם אבי כנען עבד עבדים, וכוש בנו ילד את נמרוד, שהי' יודע את רבונו ע"פ תורת אבותיו נח זקנו ושם ועבר שחיו בדור ההוא ומתכוון למרוד בו, לעבוד לצבא השמים ולהתענג על רוחניותם כמו שנהגו דור המבול, והמריד את כל העולם על הקב"ה, כי הי' "גבור ציד לצוד את דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום" (רש"י בראשית י' ט'), והוא היה ממציא שיטת המלכות והממשלה על הצבור, והי' המלך הראשון שהכביד ממשלתו על בני אדם, להכריחם בכח ללכת אחרי דעותיו והנהגותיו, ו"תהי' ראשית ממלכתו בבל וארך וארד וכלנה" (ברמב"ן שם), עד שבגאותו וזדון לבו רצה למלוך על כל העולם בעצת דור הפלגה לבנות עיר ומגדל למרכז מאחד את כל בני

אדם תחת ממשלתו, וכלם יעבדו את הכוכבים וישכחו שם השי"ת, עד שהפיצם השם על פני כל הארץ אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (ע"ז נ"ג ב' רש"י ד"ה בית נמרוד).

כשבא אברהם אבינו שהכיר את בוראו ועמד נגד נמרוד וכוח ממשלתו, והורה ולימד לכל העולם שיכירו את צור העולמים בורא יחיד שאין עוד מלבדו ורק לו ראוי לעבוד ולא לזולתו, ושכל אדם יכול להתענג על ה' באהבת חסד ועשות משפט, כי הוא הדעת את ה' ורק זה הוא רצונו האמתי (ירמי' ט', כ"ג) "כי באלה חפצתי נאם ה'", השפיע בכחו הגדול לפרסם שם שמים בכל העולם, עד שאפילו העכו"ם מאז ועד עתה ידעו כלם את ה'; כמו שאמר ירמי' הנביא (ירמי' י' ז' ח') "מי לא יראך מלך הגויים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגויים ובכל מלכותם מאין כמוך ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא", וכמו שבאר הרמב"ם "הכל יודעים שאתה הוא לבדך אבל טעותם וכסילותם שמדמים שזה ההבל רצונך הוא", ואין בדבריו סתירה למה שכתב בה"ב "וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום כו', והחכמים שהיו בהם כגון כהניהם וכיוצא בהם מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים", דבסיום דבריו מבאר שם את הדבר בזה"ל: "ועל דרך זה הי' העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו", שכוונתו לומר שהעולם הי' מתגלגל והולך מירידה לירידה עד ששכחו כלם את שם ה' וזה הי' כך רק עד אברהם אבינו שהוא העמיד את כל העולם על סוד האמת, עד שכל העובדי כוכבים בכל העולם ובכל דורות עד דורו של ירמיה ידעו את שם ה' וקראו אותו אלקי האלקים, אך טעו בסכלותם לחשוב שלכבוד ה' ראוי לעבוד את הכוכבים, ואמרו שזה ההבל רצונו הוא.

אחרי שזכינו להשכיל מדברי הרמב"ם בהלכה זו לדעת מהותה ועקרה של ע"ז, יצירתה והתפתחותה בדורות הקדמונים, מצאנו מפתח להכיר את כוחו ועוצם שלטונו של יצה"ר זה על החכמים השלמים בדורות שלאחריהם, ונבין שיצה"ר זה מתגרה רק בחכמים ולא בסכלים וטפשים, והסכלים העובדים ע"ז הוא רק מפני שנמשכים אחרי החכמים או משום "מנהג אבותיהם בידיהם" (חולין י"ג ב'). שהרי מימות עולם עד סוף דור אנשי כנסת הגדולה שבימיהם נסתלקה נבואה מישראל, והם שהעבירו את היצה"ר דע"ז מן העולם- במשך כל הדורות הללו היו שערי שמים פתוחים לפני כל בני האדם, ונמצאו בימים ההם רבבות בני אדם ענקים ברוח בעלי כוחות הנפש גדולים ונפלאים שלא הי' דוגמתן בדורות האחרונים, והיתה היכולת לחכמים הללו לעלות ולהתדבק בכוחות העליונים של צבא השמים, ולהוריד על ידם השפעה רבה על נפשם דמיונם ושכלם, בתענוגים שמימיים נפלאים שאין דוגמתם בעוה"ז, וגם קבלו מהם ידיעות בעתידות ונסתרות וסודות הטבע, שעל ידן הגיעו לידי הנאות גשמיות עצומות ונפלאות, ויחד עם זה ממשלה וכבוד בהמונים שנמשכו אחריהם.

ובמדריגה לאין ערוך יותר נעלה עמדו עם ישראל, העם הנבחר בגלוי שכינה שהוציאם השי"ת ממצרים ודבר עמהם פנים אל פנים בהר סיני, כי היו כולם כאחד בני נביאים קדושים ושלמים, חוזים וצופים ברוח הקודש תמיד, וכמו שתאר הכוזרי (מאמר א' סימן ק"ג) וז"ל "עד שבאו בני יעקב כלם סגולה ולב, נבדלים מבני אדם בענינים מיוחדים אלקיים, שמים אותם כאלו הם מין אחר ועצם אחר מלאכותי, מבקשים כלם מעלת הנבואה ורובם מגיעים אלי', בעבור שהיו קרובים אלי' במעשים הנרצים והקדושה והטהרה ופגיעת הנביאים. ודע: כי כל

אשר יפגע נביא, בעת פגעו אותו ושמעו דבריו האלקיים, מתחדש לו רוחניות ונפרד מסוגו בזכות הנפש". במדרגה גבוהה זו שעמדו בה היו במצב יותר נעלה וגבוה מעל רוממות ערכם של צבא השמים, וחלילה להם לצאת מן המקדש, בעמדם לפני השי"ת לעבדו ולקדשו בסוד שיח שרפי קודש בשמי מרום, ולהתחלל להתדבק עם צבא השמים. ומה שכתב הרמב"ם שדעת הכוכבים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם, דבר זה נאמר רק על השכל האנושי אבל לא על הנביאים שדעתם דבוקה בהשי"ת, והם עומדים במדרגה יותר גבוהה מכל צבא השמים. והנה האבן עזרא כתב בספר העצמים (מובא לעיל) שמאומת אצלו הכלל שבעת שנדבק השפל בעליון נתחייב להתדבק העליון בשפל והביא מושל מב' נרות ע"ש, יש להבין שזהו רק באומות העולם שדעתם מעוטה מדעת הכוכבים העליונים עליהם, והם משתדלים להתדבק עם העליונים, כדי שהעליונים יתדבקו עמהם השפלים, אבל עם ישראל שה' דבר אתם והשכינה שרוי' בתוכם תמיד והם למעלה מהכוכבים העליונים, אדרבא העליונים משתוקקים ומשתדלים להתדבק ולהתחבר עמהם, אצלם אם מי מהחכמים בטיילו בפרדס השמימי חשב מחשבה קלה ברוחניותם של צבא השמים הרי נתדבק הוא העליון עם צבא השמים השפלים ממנו ומיד נתדבק בו הרוח ההוא ולא הרפה ממנו; ונסיון גדול היה הדבר אצל כל חכם בישראל לשלוט על מחשבתו ורגשותיו שלא לחשוב כלל בעניני רוחניות אלו.

איתא בחז"ל ר' אלעזר בן שמוע אומר כשם שאי אפשר למסמר לפרוש מן הדלת בלא עץ כך אי אפשר לישראל לפרוש מן הפעור בלא נפשות, מעשה בפנחס בן גובתא דאריח שהי' מעגל בחביות ובא עליו שרו של פעור ושמט עליו את השפוד וברח והלך לו ובא עליו בלילה שני' אמר לו למה אתה מקללני אמר לו שוב איני מקללך מעתה". (ספרי בלק). שרו של פעור הוא הוא הכח הרוחני של הע"ז המשוקצת הזאת, והוא רודף אחרי בן ישראל המבזה אותו עד שהלה מוכרח להבטיח שלא יבזה אותו עוד, זה יצא דע"ז, וזהו כח השליטה שהי' ליצר זה על השלמים שבישראל, לא כמו שאנו מכירים את היצה"ר שהוא רצון פנימי הרודף אחרי התאוה החמרית, אלא היצה"ר שלהם הי' שר של מעלה כח רוחני עליון שבצבא השמים, ואם אחד מהחכמים נכשל בהיסח הדעת מדביקות מחשבתו באהבת ה', ונתדבק במחשבה קלה ברוחניות הכוחות העליונים הללו, מיד תוקפו הכח העליון ההוא להתדבק בו להתענג במחזות נפלאות, והוא נלכד ברשתו עד שאין בכוחו לעמוד נגדו, ומדחי לדחי כנאנס ברוח הרעה השורה עליו הוא בא גם למעשים מתועבים. וזהו שאמר מנשה מלך יהודה לרב אשי "אילו הות התם הוה נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי", כי הי' אז שליטת היצה"ר הזה על ישראל בכח עליון מצבא השמים.

והנה בספרי שם אחרי המעשה בפנחס בן גובתא איתא: "שוב מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור, אמר להם הביאו לי פר אחד שאנו מקריבין לו או איל אחד, אמר לו אין אנו נזקקין לך בכך אלא שתגלה עצמך לו, גירה בהן הסגלרין והיו מפצעים את ראשיהן, אמר להן: אוי לכם ולטעותיכם". וכן בסנהדרין (ס"ד א'): "מעשה בנכרית אחת שעבדה לכל ע"ז שבעולם כיון שהגיעה לפעור אמרה מוטב שתחזור ההיא אשה לחולי' ולא תעבוד עכו"ם בכך". הרי אנו רואים כאן שני ענינים בע"ז של פעור, ע"ז שמגיעה עד שמי

מרום האבקות עם שרי מעלה שרה של פעור, וע"ז משוקצת שהשלטון העכו"ם נואס בה "אוי לכם ולטעותיכם", ושהנכרית שעבדה לכל ע"ז שבעולם הכירה בשיקוצה "מוטב שתחזור ההיא אשה לחולי' ולא תעבוד עכו"ם בכך". ואיך יתכן שני הפכים כאלו בע"ז אחת, אלא כמו שנתבאר שישנה הצורה הרוחנית שבע"ז, ואם נכשל החכם השלם בהסח הדעת קל מדבקותו בהשי"ת וסטה במחשבתו אחרי העולם של צבא השמים מיד נתדבק בשכלו ודמיונו השר של הע"ז היינו כוחה הרוחני, וממשיך אותו אחריו בתענוגות חזיונות וידיעות נפלאות עד שלא היה בכוחו לפרוש ממנו וזוהי ע"ז של החכמים, אבל ההמונים שלא היה להם ההתדבקות ברוחניות הע"ז, נמשכו רק אחרי החכמים שטעו, או אחרי מנהג אבותיהם, ובאמונה כוזבת שטובה תבא להם ע"י ע"ז זו, עבדוהו בשיקוצים מתועבים בלי שום תוכן רוחני וזוהי הע"ז המשוקצת הפעור של ההמון שנפש היפה מעובדי ע"ז סלדה בה ואותו השלטון ואותה הנכרית מאסו בשיקוצה, כי לרוחניות שרה לא השיגו ובתועבת שיקוצה הכירו.

לפי האמור מתבאר לנו ענין חטא פעור במדבר. כפי שבארנו במאמרינו הקודמים ע"פ חז"ל שהמכשול בא ע"י"ז שטעמו מים מן המעיין המקולל שטים שהי' במקום המשוקץ, ונחלו במחלה שהביאה אותם אל בנות מדין, והן בנכליהן אשר נכלו להן ע"ד פעור לא שמעו להם עד שפערו עצמם לפעור, ולא ח"ו לעובדה רק לבזותה שאין בכך שום חיוב ע"ז כמבואר בתוס' (סנהדרין ס"ד א' ד"ה אע"ג), אבל מכיון שעשו לפעור אותה הפעולה שעובדי הפעור עושים להם, גרם להם הדבר ששרו של פעור נתדבק בהם, ומכיון ששלמים היו בתכליתה שלמות שכח נפשם יפה הי' להיות דבוקים בעליונים תמיד, ובשעה שהיו חולים במחלת הזנות ולא היו יכולים להתדבק בקדושה, מצא כוח הטומאה את הרגע המסוגל להתדבקות בהם. וככה בא הדבר שהסכימו יחידים להתענג בהתדבקות בכוחות הטומאה כמו שהיו רגילים בהתדבקות בעונג של קדושה. וע"ז נתבעו (במדבר כ"ה, ג') "ויצמד ישראל לבעל פעור" שנצמדו לבעל השר של פעור.

ואם כי החטא הזה הי' רק חטא של יחידים שנכשלו בדבר, אבל בדור ההוא שכל ישראל עמדו לפני ה' כאיש אחד קומה שלמה אחת, נעשה רושם מחטא פרטי זה על הכלל כולו, שנוצר בתוך כלל האומה היצה"ר של ע"ז, תאוה להתענג בדבקות הכוחות עליונים, שזהו עקרו של יצרא דע"ז ששלט בישראל, וגם אחרי שעברו הצדיקים השלמים הללו את הירדן בימי יהושע והתישבו בארץ הנבואה מקום הקדושה, גם אז הרגישו בתוכם את היצר הרע הזה, התאמצו לכבשו ולהטהר ממנו; וזהו שאמר פנחס לבני גד ולבני ראובן "המעט לנו עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה" (יהושע כ"ב) כי הם בדביקותם בה' באמת ידעו והרגישו שיש בתוכם יצה"ר כזה, המפתה את הלב להתענג ברוחניות שלא מצנורות הקדושה, שזה נחשב כע"ז לשלמים אלו. והנה בערכין (ל"ב, ב) איתא שהיתה תביעה על יהושע שלא בטל יצרא דע"ז כמו שעשו אנשי כנסת הגדולה בבואם לארץ, ולכאורה הדבר תמוה, שהרי בסנהדרין ס"ד בעובדא דאנשי כנה"ג שבטלו יצרא דע"ז, אמרו שיצה"ר זה בא לישראל רק לבתר דאביקו בי' וא"כ בימי יהושע שלא עבדו עוד ישראל ע"ז בימיו לא היו אביקי בע"ז, איך יכול הי' יהושע לבטל יצה"ר דע"ז בשעה שלא הי' ע"ז בימיו, אלא הדברים אמורים על עון פעור שנצמדו לבעל פעור, והיו חבוי בתוכם יצר זה, והיתה התביעה על יהושע למה לא עקר את היצה"ר הזה מן העולם.

ומאז נשאר שורש פורה ראש ולענה לדורות שאלו שלא היו שלמים כ"כ להגיע לידי נבואה ורוה"ק כראוי להם, התירו לעצמם להתחבר עם צבא השמים עם שריהם ורוחניותם בשמים ממעל, לא ח"ו להחשיב אותם כאלקות וכשליטים בעולם, אלא רק להתענג בחברתם לטייל עמם בשמי מרומים. ועל דבר זה תבע ירמ' הנביא את ישראל בדורו: "ראי דרך בגיא מול בית פעור" (ירמ' ב' כ"ג, ורש"י) - "ועוד עתה את מחזקת באותו הדרך", אותו יצה"ר להתחבר עם שרי מעלה שנוצר אז במדבר, אותו יצה"ר נהי' לשיטה ודרך בישראל לחלושי הדעת להתנהג כך. והביא הדבר לחורבן וגלות על ישראל, עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ואמרו לפני ה': "לא איהו בעינן ולא אגרי בעינן" והעבירו את היצה"ר דע"ז מן העולם.

הפעם אודה את השי"ת שהאיר עיני לעמוד על בירורן של דברים בענין עמוק ומסובך מאד, וע"פ השקפות אלו נסתכל ונתבונן הלאה בחיי אבותינו הקדושים והשלמים שופטיהם ומלכיהם בארצנו הקדושה ארץ הנבואה והדביקות בה', למען נדע ללכת בדרכיהם הטובים והישרים.

דור באי הארץ

בגשתנו להעמיק את הבנתנו בסוד מהותם של באי הארץ שוב עלינו לזכור את דברי ה"חובת הלבבות" המעמידים אותנו בקרן אורה ומפלסים לנו דרך לדעת ולהשכיל ענינים גדולים ונשגבים בדברי התורה והנביאים; "ראוי לך להתחיל בעת חזקתך שכלך והכרתך לעיין בספר תורת האלקים וספרי נביאיו, כמי שלא למד ספר, ותרגיל עצמך לפרשם ולבארם ולהתבונן במלותם ובלשונם, ומה שסובלים מן הענינים, ומה שיש מהם כפשוטו ומה שאינו כפשוטו, ומה שיש מהם נראה ומה שיש מהם נסתר, ומה שהסביר נמצאת בו ומה שאין הסביר נמצאת בו וכו', כי צורת הענינים הדקים אצל מי שהכרתו חלושה אינן כצורתן אצל מי שהכרתו חזקה, וכל אשר תוסיף הכרת האדם יוסיף בירור בענינים וכו', ומה שיתברר אצלך תזכר לו ותתישב בו, ומה שתסתפק בבירורו תחקור עליו מחכמי דורך שלא בדרך החקירה הראשונה, אז יראה לך מסודות התורה וסודות החכמים מה שאי אפשר להשיגו מצד למוד המלמדים אותך בתחילת עניניך וכו' " (חשבון הנפש, ח' כ"ד).

"דרש רבי יהודה ברבי אלעאי: מאי דכתיב (ישעי' ס"ו ה') "שמעו דבר ה', החרדים אל דברו" - אלו תלמידי חכמים (פירש"י: ששמשו חכמים הרבה ללמדם טעמי משנתם וכו'), "אמרו אחיהם" - אלו בעלי מקרא (בתוס' שם: שאינם יודעים דינים והוראות כי אם על פי בעלי גמרא). "שנאיכם" - אלו בעלי משנה (שם: שסבורים לידע כמו בעלי גמרא ואינם יודעים בירור הדבר), וכו' ", (ב"מ ל"ג ע"ב); מלפנים בישראל, טרם שנכתבה התורה שבעל פה, והתלמיד חכם היה ספר התורה החי, אז ידעו כולם מה הם המדריגות השלמות בתורה ובחכמה, אלף נכנסו למקרא ומאה מהם יצאו למשנה ואחד מהם לגמרא, להוראה. ט' מאות בעלי המקרא ידעו איפוא בנפשם את האמת שהם אינם יודעים כלום בהבנת התורה, אחרי שלא למדו את התורה שבעל פה שבידי החכמים, ורק המאה של בעלי המשנה יכלו לחשוב שהם כבר הגיעו להבנת התורה, ולא הבינו שרק בעלי הגמרא הם הנם החכמים השלמים

האמתיים. אולם האחד שהגיע להוראה ידע בנפשו שהוא החכם השלם באשר קרא ושנה ושמש ת"ח הרבה עד שזכה לעמוד על עומק הבנת התורה במקרא ובמשנה. אבל משנכתבה התורה שבע"פ, והכל ערוך מסודר בספרים, מעתה כל מי שקרא מקרא משנה וגמרא אינו אלא כמו בעל משנה הסובר שהוא כבר יודע הכל, ובאמת הוא רק בעל מקרא גם בלמוד הגמרא, באשר אינו יודע שום דבר על בוריו, ואף האחד היוצא להוראה שהוא כבר שמש חכמים הרבה ללמוד עומק טעמי הגמרא, אם לא שימש חכמים הרבה גם להבין את המקרא שלמד בילדותו, הריהו אמנם חכם בעל סברא בגמרא אבל עדיין הנהו רק "בעל מקרא" במקרא, באשר אינו יודע כלל את סודות התורה והחכמה, שעליהם אפשר לעמוד רק בלמוד התורה והנביאים ע"י שמוש חכמים הרבה היודעים להתעמק ולחדור לטעמי המקרא, וכמו שהזהיר בעל חוה"ל ואמר: "כי צורות הענינים הדקים אצל מי שהכרתו חלושה אינם כצורתם אצל מי שהכרתו חזקה". ודבר זה היה יסוד ועיקר בתורת אדמו"ר זצ"ל: להשפיע על שומעי לקחו שבכל יום יהיו אצלם דברי התורה כחדשים, כמו שלא למד עדיין ספר כלל, ולשרש מן הלבבות את ההשקפות המוטעות, השטחיות והילדותיות התקועים בהם עוד מגירסא דינקותא, ולהחליף את הציורים המגושמים והמושגים המצומצמים שנקלטו אצלם בקטנותם בכל עניני המקרא, בציורים אציליים ומושגים נעלים, שזהו עיקר השמוש של ת"ח הנובע מתוך יראת ה' הקודמת לחכמתו, וע"ז אמרו (ברכות ז, ב) "גדולה שמושה יותר מלמודה", ולכן הלומדים ומשמשים ומגיעים לשלמות האמתית הם הנקראים בשם: "החרדים אל דבר ה'".

דברים אלה אני מקדים ומשנן לעצמי ולאחרים לזכור אותם היטב בשעה שאנו באים להתבונן כראוי בהבנת פשטי המקראות שבספרי הנביאים הראשונים המספרים ומתארים לנו את חיי אבותינו הקדושים בכל העתים שעברו עליהם מאז נכנסו לארץ עד שגלו ממנה וזכו לשוב אליה בבנין בית שני. למען נדע ונבין איך ללכת בדרכיהם הישרים ולעלות במעלות השלמות כמותם, וכמו שכתב בעל חוה"ל בסוף הקדמתו: ש"המשכיל הפקח משתלם בתורה, מתחילה בחכמת המצפון, ואח"כ בחכמת מצות האיברים, ואח"כ בעניני דברי הימים לדעת כתות בני אדם ותולדותם על סדר הדורות שעברו ומה שאירע מן הדברים והחידות בימים הקדמונים, וישמש בכל ענין ממנו בזמנו ובמקומו וכראוי לו כפי הצורך אליו וכו' ", (עיין שם).

הנה ה"בעל מקרא" במקרא, כשהוא לומד בספר יהושע בתפיסתו המצומצמת והשטחית, הריהו מצייר בנפשו את תכונת הדור של באי הארץ בתמונה כזאת: השי"ת מלא את הבטחתו לישראל לתת בידם את הארץ ועשה להם נסים גדולים, עד שכבשו אותה וחלקו אותה לשבטיהם, ויהיו אז בני ישראל לעם של עובדי אדמה, שכל אחד עובד אדמתו בזיעת אפו ומתפרנס מיגיע כפיו בישרות ובתמימות, והוא שוקט ובוטח ושאנן. ומתוקה שנת העובד כי ישבע לחם. ובוודאי קיימו את כל התורה והמצוה, בין אדם לחברו ובין אדם למקום, והתנהגו בכל מנהגי היהדות. הכל כמו שלמדו מפי משה ויהושע והזקנים. כמו שנאמר מפורש: "ויעבד ישראל את ה' כל ימי יהושע" (סוף יהושע). אבל בניהם אחריהם כבר סרו לגמרי מדרכי אבותיהם. לא עסקו בתורה ולא שמרו את המצוות, דבקו בדרכי שכניהם ובהבלי נכר שפיקו, עזבו את ה' ויעבדו עבו"ז והיו ככל הגויים אשר סביבותיהם, כמו שנראה מלשון

הכתוב: "וימת יהושע וגו' וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו, ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל, ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' וישכחו את ה' אלקיהם ויעבדו את הבעלים וגו'" (שופטים ג'ז). תמונה כזאת מצטיירת בשכלו של ה"בעל מקרא" במקרא, כי כך תגיד לו בינתו, וכך יגידו לו לשונות כל הכתובים. ומתוך כך נקבעת אצלו התמונה הזאת כאמת גמורה שאין להרהר אחריה כל עיקר. ולפיכך גם ירהר בלבבו שאילו היה הוא באותו הדור לא היה מרשיע עד כדי כך, ובשום פנים לא היה עוזב את התורה והמצוות ופונה ללכת אחרי אלהים אחרים, ואעפ"י שיודע הוא בנפשו שעדיין אין לבו חלל בקרבו ואינו שליט ביצרו ויש בידו כמה עבירות קלות וגם חמורות, מכל מקום אינו יכול כלל להעלות על דעתו בשום ענין ואופן שיתכן שיצרו הרע יסיתו להמיר ולעבוד עבו"ז. ולכן הוא מצטער ונאנח מעומק לבו על אבותיו הקדמונים בני אותו דור, שנפלו לבירא עמיקתא של עבו"ז, ואחריהם נמשכו בזה רוב הדורות עד שנענשו בחורבן וגלות בגלל זה.

אבל הלומד מקרא באותה מדת העיון שהוא עוסק בבירור הלכה, מקשה ומפרק, שואל ומשיב, מדמה ענין לענין ומשלים ממקום למקום, מקיף את הנושא מכל צדדיו ובוחן ובודק כל פרט ופרט, מעמיק חקר וחושף את הנקודה המרכזית וממנה הוא מקרין על הנושא כולו, מתיר סבכים ומישר הדורים, הוא בטוח שיעמוד על האמת לאמתה של תורה ויגיע להבנה עמוקה ובהירה בפשטות ענייני המקראות.

הבא ללמוד ספרי יהושע שופטים מיד הוא נתקל בתמיהה גדולה: האיך אפשר לנו להבין את דברי הכתוב: (שופטים ב' י') "וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידע את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל", לאור דברי הברייתא דסדר עולם המגלים לנו, שיהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה ובאותה שנה מתו הזקנים אחריו שהאריכו ימים ולא שנים ותיכף נמכרו ביד כושן רשעתים כי חרה אף ה' בישראל על חטאם שעבדו את הבעלים והאשרות. כיצד אפשר להעלות על הדעת שבשנה אחת ימותו כל אנשי הדור ההוא שבא לארץ וראה את כל הנסים והפלאות שעשה הקב"ה לעיניהם, ושכבר יקום אחריהם דור אשר לא ידע את ה' ואת כל המעשה אשר עשה לישראל, ואפילו אילו עבר כבר יובל שנים מאז באו ישראל אל הארץ, וכבר מתו באמת כל אנשי הדור של באי הארץ ולא נשאר גם אחד מהם. גם אז היתה נצבת לפנינו תמיהה גדולה זו: כיצד אפשר אפילו לתאר אפשרות כזאת, שבנים לאבות גדולים, צדיקים וחכמים שלמים, תלמידי משה ויהושע, אשר ראו את כל מעשי ה' אשר עשה להם למעלה מדרך הטבע, ואשר נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם, ומקרא מלא מעיד עליהם: "ויעבד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע" (סוף יהושע), איך אפשר אפילו להעלות על הדעת שבניהם של שלמים כאלה יקומו כולם כאחד לפתע פתאם וישליכו מעליהם את כל מנהגי אבותיהם שבידיהם וגם יסורו מעיקר העיקרים של העבודה לה' אחד קונה שמים וארץ, וילכו אחרי הבעלים של שכניהם, גלולי עץ ואבן, אשר השכנים בעצמם כבר נוכחו שהם אלילים לא יושיעו למו. הלא אבותיהם השלמים ודאי חנכו אותם בדרך התורה והמצוה, כי בוודאי קיימו הכל כמצווה בתורה: "והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה', אלקיך בחורב כו' ואת בניהם ילמדו".

והלא שמרו את השבת "אתה ובנך עבדך ואמתך", וגם חגגו את המועדים ואכלו מצה וישבו בסוכות וזכר ליציאת מצרים וקריעת ים סוף כנאמר והגדת לבנך ולמען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וגו' קראו ק"ש והניחו תפילין ולבשו ציצית והתפללו בכל יום, ומסתבר שכל היום התהלכו מעוטרים בתפילין, אות על ידם כנגד לבם וטוטפות בין עיניהם כנגד מחם; וגם עסקו בתורה ושננתם לבניך בשבתם בבית ובלכתם בדרך ובשכבם ובקומם, בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ שקבלו מפי משה ויהושע, וכיצד יתכן הדבר, שכיון שמתו האבות, מיד פרקו הבנים עומ"ש מעליהם וישתמדו ללכת אחרי אלהי הגויים ולהתנהג כמותם בכל מנהגיהם, ויתנדפו מכל רושם והשפעה של חנוך אבותיהם. זהו ממש דבר שאי אפשר, בנוהג שבעולם כל בן לאב שומר תורה ומצוה, שנתחנך מילדותו ליראה את ה' הולך בדרכי אבותיו, ורק אחד מרבבה יוצא בן סורר ומורה, וכשהיתה יד ביד תקיפה היו מקיימים בו "ובערת הרע מקרבך" וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יזידון עוד.

מתוך התמיהות האלה מתברר אצלנו שהפשט האמתי הוא כפירוש הרלב"ג ז"ל, שהמקרא של "וימת יהושע וגו' וגם כל הדור ההוא וגו' ויקם דור אחר וכו' " נאמר רק על החכמים מנהיגי הדור שמתו תיכף אחרי מות יהושע כמאמר חז"ל (שבת ק"ה ב'); "ימים האריכו ולא שנים", ויקם אחריהם דור אחר של חכמים, אשר עמדו תחתם להנהיג את ישראל וחכמים צעירים אלה היו פחותים מבני עשרים כשעברו את הירדן, ועליהם נאמר בתורה: "בניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבואו שמה", וכמובן שהכרתם את משה רבינו ודור המדבר לא נחשבה להכרה שלמה, ולפיכך נכתב עליהם: שלא ידעו את ה' היינו: שלא ידעו באותה הידיעה הגדולה והשלמה כמו שידעו יהושע והזקנים, ולכן לא היתה הנהגתם את ישראל כ"כ בדיוק נמרץ כמו הנהגת יהושע והזקנים בשעתם, וזה נחשב להם כבר כחטא; ואין לתמוה, שאם אמנם החטא היה אך ורק בחכמי הדור ומנהיגיו, א"כ למה מתבטא שם הכתוב בלשון כזאת שממנו משתמע שכאילו כל הדור חטא: "ויעשו בני ישראל את הרע וגו'"; שכן כבר הורו לנו חז"ל שכך הוא דרך התורה בהרבה מקומות: "וישלח ישראל מלאכים אל סיחון" - כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה נועל זה פותח, כאן נאמר: וישלח ישראל, ובמקום אחר תלה השליחות במשה וכו', הכתובים האלו צריכין זה לזה, שמה שה' הוא ישראל וישראל הן משה, ללמדך שראש הדור ככל הדור" (מד"ר פ' חוקת).

ומעתה יש לכל משכיל להתבונן: איך ובמה נטו חכמי אותו הדור החדש ומנהיגיו מדרך האמת של אבותיהם עד שיכול היה להאמר עליהם שעבדו את הבעלים והאשרות, כמפורש במקרא: (שופטים ג, ז, ח) "ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' וישכחו את ה' אלקיהם ויעבדו את הבעלים והאשרות ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים"; ושוב עלינו לחזור ולהזכיר מה שכבר נתברר אצלנו היטב במאמרינו הקודמים, הכרה ברורה ברום ערכם ושגב גדלותם של אנשי דור המדבר שידעו את ה', ואת כל הנפלאות שעשה להם במצרים ועל הים ובמדבר, וראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא, כולם כאחד עמדו לפני ה', בדבקות נוראה ושמי שמים היו גלויים לפניהם, והלא בניהם אחריהם, היו במדבר ועמדו שם לפני ה' יחד עם אבותיהם יוצאי מצרים, והם הם שהיו אח"כ באי הארץ, והארץ נכבשה לפנייהם בנסים נוראים ונפלאים הכל למעלה מדרך הטבע, כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיע למו.

יש לנו עוד להוסיף דעת והכרה ברום ערכם של באי הארץ בראותנו מה שאמר יהושע לבני ישראל לעת זקנותו: (יהושע כג"ד) "והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' אלקיכם עליכם הכל באו לכם לא נפל ממנו דבר אחד וגו' ". ומה הם כל אותם הדברים הטובים אשר דבר ה' על ישראל והבטיחם להם, הלא מפורשים הם בתורה בפ' בחוקותי, אחרי כל הברכות הטובות בכל עניני הגשמיות הוסיף להם השי"ת גם הבטחה זאת: "ונתתי משכני בתוכם והתהלכתי בתוכם", (ויקרא כו, יא"ב), ופירש"י ז"ל: "אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני, יכול לא תיראו ממני, ת"ל והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם". והרי ברורים הדברים שה"גן עדן" הזה איננו מכוון על הנשמה היושבת בגן עדן מופשטת מן הגוף, כי הברכות האלה נאמרו בארץ, ולא בשמים, כמפורש בקרא: "ואתם תהיו לי לעם", והגן-עדן הוא ארצנו הקדושה אשר חיי הנשמות אויר ארצה. ואם זכו ישראל כשיצאו ממצרים אל המדבר ש"כולם רצו להגיע לנבואה ורובם הגיעו אליה" (כוזרי, מאמר א'-ק"ג), ואפילו "הקטנה שבנשיהם היתה כמו הנביא יחזקאל" (שמונה פרקים להרמב"ם, סו"פ ד'), יש להבין שבבואם אל הארץ אשר עיני ה' בה, ארץ הנבואה, ודאי שהצליחו כל העם מקטנם ועד גדולם לעלות מעלה עד אין חקר כמו שבאר המאירי את הגמ' (יומא נ"ד א') בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להם: ראו חבתכם לפני המקום. מתיב רב חסדא: "ולא יבואו לראות כבלע את הקודש", אמר רב נחמן: "משל לכלה, כ"ז שהיא בבית אביה צנועה מבעלה, כיון שבאת לבית חמיה אינה צנועה מבעלה", וזה לשונו שם: "ר"ל: שמלאה הארץ דעה את ה', והיתה להם חכמה יתירה והיו משיגים מכבודו ית' מה שבטבע בני אדם להשיגו, והיו גוללים להם הפרוכת כדי לראות בפנים הארון והכרובים, ויתבוננו בהם מה שהוא תכלית שכל האנושי והתאחדותו במושכלות וכו' ". הרי מפורש שכך היתה שלימות העם כולו. שמלאה הארץ דעה את ה' בחכמה יתירה שאין דוגמתה בעולם, כולם כאחד בריאים ושלמים בלי כל מחלה ודאגה והארץ זבת חלב ודבש בלא שיצטרכו לאיזה עמל גופני, כי נתקיים בהם: "ורעו זרים צאנכם" - בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים. וכולם כאחד היו דבוקים בה' ברוח הקודש כמו כל הנביאים מעולם, ושערי שמים פתוחים לפניהם לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו וליהנות מזיו השכינה ועובדים את ה' בשמחה וברננה בראש כל מלאכי מרום ושרפי קודש, ברוך יחד כוכבי בוקר; וכך פירש הרמב"ן (דברים יא"כ) מה שאמר יהושע לישראל: "כי אם בה' אלקיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה" (יהושע כג"ח) - "ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך בשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ה' וכו', ומה שאמר יהושע "כאשר עשיתם עד היום הזה", כי בהיותם במדבר וענן ה' עליהם והמן יורד מן השמים והשליו עולה והבאר לפניהם תמיד וכל מעשיהם בידי שמים בדברים נסיים, הנה מחשבתם ומעשיהם עם השם תמיד, לכן יזהירים יהושע שגם עתה בארץ, בהסתלק מהם המעשים הנפלאים ההם, תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד לא תפרד כוונתם מן השם", עכ"ל. ועל מצבם הנפלא והנעלה הלזה אמר להם יהושע: "וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר

דבר ה' אלקיכם עליכם הכל באו לכם", היינו: שבכל לבבם ובכל נפשם ידעו ויעידו זאת כולם מגדולם ועד קטנם שהם מטיילים בגן-עדן עם הקב"ה בלא כל פחד כאילו חברותא כלפי שמיא כביכול, אכן קיימו בנפשם מצות ה' ליראה את ה' בכל לב ונפש כנאמר: "והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם". אשרי העם שככה לו.

בראותנו עתה בעינים יותר בהירות את הדור ההוא ואת צביונו האמיתי, הננו מסוגלים כבר להבין ולהשכיל כי התביעות שעליהם נתבעו, היו אלה דקדוקים עמוקים מאד, לפי ערכם ומדרגתם הם, במעלות השלמות האמתית. ושוב לא נעלה אפילו על לבנו את ציורנו הילדותי שמשמעות הכתובים היא כפשוטם השטחי, שכאילו ענקי הרוח ההם נתבעו חלילה על שכחת ה' ועשית הרע ועבו"ז, כמעשה הגויים אשר בזמננו, שכן ציור כזה אין לו שום מקום אפילו ביחס לקטנה שבנשיהם, ומכ"ש כשהמדובר הוא על חכמי הדור שעמדו אחר יהושע, בימי עתניאל בן קנז ופנחס בן אלעזר הכהן, שהיו כמלאכים ממש עומדים ומכהנים לפני ה' בשמי מרום. [המעמיק בדברי הרמב"ן (בחקתי, כ"ו - י"ב) על "והתהלכתי בתוכם": "שתהיה הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב מחנהו מספיק להם כל צרכם וכו' רמז למדה שקראו רבותינו שכינה וכו'"], ימצא שכוונתו לתיאור שהובא בדברינו, שהנהגת השם ית' עם ישראל היתה כמלכו של עולם המגלה שכינת עוזו לפני מלאכי מרום ונביאי ה' העומדים לפניו ונהנים מזיו השכינה וכל מנהגיהם הם למעלה מדרכי הטבע וכל צבא השמים נשמעים להם ומשרתים אותם בכל צרכיהם, ומה מדוקדק בלשונו בסוף דבריו שם: "ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות אלו בשלמותן לא הרבים ולא היחידים מהם שלא עלתה זכותם לכך וכו'", ודייק לומר: "בשלמותן", כלומר; שטבעם לא נשתנה ולא הגיעו למדרגת האבות שעמדו למעלה מכל הנביאים, וזו המדרגה של שלמות תתקיים לעתיד לבוא כאשר יגיעו ישראל למדרגת אדם הראשון קודם החטא; אבל מעין עולם הבא נתקיים בישראל בדורו של יהושע כמו שנאמר בדברי יהושע: "וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' אלקיכם עליכם הכל בא לכם לא נפל ממנו דבר אחד", והלא אין לומר שכל ישראל ידעו ויעידו בכל לבבם ובכל נפשם על עניני הגשמיות שהארץ היא זבת חלב ודבש, בשביל זה אין כל צורך שהידיעה תהיה בכל הלב ובכל הנפש, אלא ודאי שהכתוב מדבר בשלמות הנפש, שהם ידעו בכל לבבם ונפשם שהם מטיילים בשמים יחד עם כל מלאכי מרום, והשי"ת מטייל יחד עמהם והם מתענגים עליו ונהנים מזיו השכינה. אם כי עדיין לא הגיעו למדרגת האבות, שהיו מרכבה לשכינה; ומה שהוסיף הרמב"ן שם: "כמו שאמרו על דוד "והוא עורר את חניתו על שמונה מאות חלל", והיה מצטער על מאתים, יצתה בת קול ואמרה לו: רק בדבר אוריה החתי וכו'", אי אפשר להבין בדבריו שכוונתו להוכיח מדוד שעורר את חניתו רק על שמונה מאות ולא על אלף, שהברכות לא נתקיימו כלל מעולם, שהלא מפורש שם שזה היה רק על דבר אוריה, ומעשה אוריה היה בסוף שנותיו. ועוד שהרי ביהושע מפורש בקרא "איש אחד מכם ירדוף אלף" (יהושע, כ"ג). אלא ודאי שכוונת הרמב"ן היא שבזכות הדבר תלוי, וכמו שהקדים שם: "שלא עלתה זכותם לכך", והוכיח מדוד שאחר מעשה אוריה כבר לא עורר את חניתו על אלף אלא רק על שמונה מאות. אבל בדורו של יהושע היתה זכותם גדולה ולכן אחד מהם ירדוף אלף וזכו להגיע לחיים מעין עוה"ב].

ואת בירור הענין לאמתו עלינו ללמוד ממה שאמר יהושע לישראל כשכרת אתם ברית לעבוד את ה': (סוף יהושע) "ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכם כי אתם בחרתם את ה' לעבד אותו, ויאמרו עדים, ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל ה' אלקי ישראל, ויאמרו העם אל יהושע את ה' אלקינו נעבד ובקולו נשמע". ויש להתבונן: מי המה אלהי הנכר שהיו בקרבם, בה בשעה שהיו כולם דבוקים בהשי"ת בתכלית השלמות, וכמו שהעיד עליהם יהושע: "כי אם בה' אלקיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה", וכפי המבואר למעלה; אולם אין כל ספק שכוונת הכתוב, במה שנאמר: "בקרבתם", לא על מחנה ישראל שהוא מחנה שכינה ממש, והקב"ה שוכן בקרבם והם מטיילים עמו בגן עדן, אלא הכוונה על הארץ בכלל, שצריך שבכל הארץ הקדושה לא יראה ולא ימצא שום עבו"ז מאלהי הנכר בין הגויים היושבים עדיין על אדמת הקודש, כי בארץ ישראל "מצוה לרדוף ולבער את הע"ז מן הארץ" (רמב"ם פ"ז מעכו"ם), ו"אסור לישראל כשידם תקיפה להניח עובד ע"ז שימצא בארץ ישראל אפילו ישיבת עראי" (שם, פ"ו ה"ו), ובפיה"מ כתב יותר: (עבו"ז פרק א') "ולפיכך יודע לך שכל עיר שיש בה בית עבו"ז בלא ספק אותה העיר אסור לעבור בה בכוונה וכל שכן לדור בה, אבל אנחנו תחת ידיהם בעוונותינו ושוכנים בארצם אנוסים ונתקיים בנו מה שנאמר: "ועבדתם שם אלהים אחרים", ואם העיר דינה כך קל וחומר דין בית עבו"ז עצמו שהוא אסור לנו כמעט לראותו וכלישכן לכנוס בו", עכ"ל, והיתה המצוה עליהם להלחם ולכבוש את הארץ ולטהרה מכל עבו"ז ומכל עובדיה, ואם אז לא יכלו להוריש את הכנעני כי "רכב ברזל לו" (שופטים א', י"ט), עכ"פ היו מחוייבים להלחם בהם תמיד, ולהתפלל אל ה' שיעזרם ויושיעם בזה, שיוכלו לקיים מצוות ביעור עבו"ז מן הארץ כתיקונה ובשלמותה, וכמו שנאמר אח"כ: (שופטים א', כ"ח) "ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והוריש לא הורישו", ואם כי לא נתפרש מהו המס שהטילו עליהם, אבל ברור הדבר שהכריחו אותם לאבד את כל העבו"ז שלהם מן העולם, וא"כ כלפי אלה שלא יכלו להכריחם על זאת, עכ"פ היה להם להתאמץ בכל עוז בלב ונפש לרדוף אחר מצוה חמורה זו לקיימה כראוי כשיעזרם השי"ת. ועל זה באה אזהרת יהושע לישראל: "הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם", כלומר בערו את העבו"ז מאצל העמים היושבים בקרבכם בא"י, כמו שנאמר: "וישב הכנעני בקרבו". וכל העם הבטיחו למלא אחרי הדבר הזה, באמרו: "ובקולו נשמע", היינו: בקול נביאו שהוא יהושע, שדבר את דבריו, בשם ה', שכך מפורש בתחילת דברי יהושע: "כה אמר ה'".

ואפשר לנו מעתה לשער מה היה חטאם של חכמי הדור שעמדו לישראל אחרי מות יהושע והזקנים, ומה זה שנאמר עליהם ששכחו את ה' לעבוד את הבעלים והאשרות. שמחמת דביקותם בה' כמעט ששכחו מה שכולם הבטיחו ליהושע בשעה שהעמידם בברית ה', ולא הזדרזו כל צרכם לזרז את העם למלחמה וריב מתמיד עם העכו"ם ששכנו בקרבם באה"ק, ופגם כלשהו זה בשלמותם נחשב להם לפי מדריגתם לחטא חמור כ"כ, עד שהכתוב מדבר עליהם בסגנון כזה שכאילו הם עצמם עבדו את הבעלים והאשרות, שנראו עוד אז בארץ בין הגויים, וכלשון הרמב"ם על אלה השוכנים בארץ שיש בה עכו"ם שעליהם אומר הכתוב: "ועבדתם שם אלהים אחרים". ובגלל זה נענשו תיכף בהתגרותו של כושן רשעתים מלך ארם נהרים בהם. לא מלך ממלכי האומות ששכנו בארץ ישראל התגרה בישראל, שכן הם נכנעו לישראל ופחדו מאד מהם ולא העיזו לשאת ראש נגדם, אלא מלך זר מארץ אחרת

העיו להפחיד אותם במלחמה, והואיל ולא נתפרש במקרא במה עבדו את כושן רשעתים שמונה שנים, יש להניח ששילמו לו מסים כרצונו. כי בני ישראל ראו אותה שעה שאין להם רוח גבורה מאת ה', ללחום מלחמת ה' בגבורים, ולכן הסכימו שלא להלחם אתו עד עת מצוא. וכאשר נתעוררו לתפלה ויזעקו אל ה' אלקיהם, ויקם להם את עתניאל בן קנז, אשר צלחה עליו רוח נבואה מאת ה' (תרגום) "וישפוט את ישראל" (שופטים ג, ט"ז). ולא נתפרש במקרא מה עשה ותיקן עתניאל בישראל יותר מ"וישפוט", ולאור מה שנתבאר כבר לנו, שהתביעה היתה על חכמי הדור, הם הסנהדרין שופטי ישראל, שלא נודדו כ"כ להמריץ את העם ללחום מלחמת ה' ולבער את העכו"ם מן הארץ הקדושה כליל, הנה כאשר היתה רוח ה' על עתניאל בן קנז עמד ותיקן את הדבר היחיד שהיה טעון תיקון, היינו: לסדר את עניני השופטים שיזדרזו הם בעצמם ויזרזו את העם כולו, להסיר את אלהי הנכר אשר בקרב הגויים, בתכלית הזריזות והשלמות האפשרית ויצא למלחמה ויתן ה' בידו ותעז ידו על כושן רשעתים, ותשקוט הארץ ארבעים שנה. יען לא היתה עוד שוב תביעה על ישראל על סבלם את העכו"ם באה"ק, אחרי שהתאמצו אז להשפילם ולהכניעם לשקצם ולתעבם, וכל המון בית ישראל עסקו כולם כאחד בתורה ובעבודת השי"ת בדביקות נפלאה, כמו שהבטיחו ליהושע וכרתו ברית לפני ה'.

אחרי שהצליח השי"ת אותנו להכיר אמיתת רום ערכם של הדורות ההם בתחילת ביאתם אל הארץ והתאחזותם בה, ישמשו לנו מעתה דברים אמיתיים אלה, למפתח כללי ולאספקלריה מאירה להבין ולהשכיל גם בכל עניני הדורות הבאים, מימי שפוט השופטים עד אחרי מלכות דוד ושלמה, שעם ישראל בכל הדורות האלה, תקופה של חמש מאות שנה בערך, היה חי חיי אושר רוחני וגשמי נשגבים מאד, ככל הטוב אשר הבטיח להם השי"ת ולא נפל דבר ממנו אשר לא נתמלא להם, כל אחד ואחד ישב תחת גפנו ותחת תאנתו, הוא ואשתו ובניו ובנותיו עוסקים בתורה ובמצוות באהבה וביראה, זוכים לגלויי סודות נפלאים ורזי עולם ומתענגים על ה', ונהנים מזיו השכינה כל היום; והעם כלו לא ידעו מכל צער ודאגה רק כל עמלם היה בשלימות הנפש בהשכל ודעת להיות סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ולהיות כולם מאוחדים כאיש אחד, עפ"י הסדר הנשגב שסידר משה רבנו ע"ה את ישראל במדבר: שרי עשרות שרי חמשים שרי מאות ושרי אלפים, ונשיא לכל שבט ונשיא לכל בית אב, והם הנם הסנהדראות שבכל עיר ועיר ובכל שבט ובכל פלך ופלך, ובראש כולם הסנהדרין של שבעים ואחד שמשכנה במקדש ה' אשר בשילה. איחוד נפלא ונשגב כזה שהעם כולו יהיה כאיש אחד עם ראשו וחכמיו, לא נראה ולא נשמע בעולם. ובתוכם משכן ה' אשר שערי שמים פתוחים בו תמיד להשיג השגות עליונות מכבוד ה' אשר בשמים ממעל ובארץ מתחת. כל אחד כפי כח טבעו ונשמתו (כלשון המאירי שם). ומה נאמנו דברי חכז"ל בשבחן של ישראל בשיר השירים שכולו קודש קדשים: "עיניך יונים" - הן הסנהדרין שהם עינים לעדה, הה"ד: "והיה אם מעיני העדה וגו'", "מאתים וארבעים ושמונה איברים יש באדם וכולם אינם הולכים וחוזרים אלא אחר העינים כך אין ישראל יכולים לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם". (מד"ר שם). ועל פי התורה שלמדו וקבלו מן הזקנים והחכמים, מקבלי ומעתיקי השמועה, חיו כל ישראל. מלבד מה שאצל כל אחד מישראל היתה מסורת מקבלת אבותיו, שהיו נביאים וחכמים דור שני או שלישי ממעמד הר סיני, תלמידי משה רבנו, לדעת איך לקיים מצוות

ה' בתכלית שלמותו וכיצד להתדבק באהבת ה' כל היום עד שתנוח עליו רוח הקודש ויתענג על טוב ה' בארץ החיים. לפני כל אחד מהם היו נהירין שבילין דרקייע, וידעו והכירו את הכחות העליונים המלאכים והשרפים שומרי הפתחים ושרי ההיכלות, כולם אהובים וברורים קדושים וטהורים, וכדברי בעל ה"כוזרי": "כולם מבקשים מעלת הנבואה ורובם מגיעים אליה"; כי אחרי שבעניני הגשמיות לא היה להם מה לעשות ולפעול, הואיל והיה להם מן המוכן כל הנצרך להם, היתה כל התעסקותם, כל תשוקתם ומגמתם, אך ורק עבודת השי"ת באופן נפלא ונשגב כיצד להתקרב יותר ויותר אל מרום חביון עוזו ית' להקשיב לדבר ה' ישר מפי עליון, בכל לבבם ונפשם.

וע"כ הדורות ההם לא רצו ללמוד מלחמה, ולא בקשו להמליך מלך עליהם, ובהפרד מהם יהושע לא הקים להם מלך תחתיו, כמו שעשה מרע"ה בשעתו שבקש מאת ה' שיפקוד איש על העדה, מפני שמשה ראה הכרח לזה לשם כבוש הארץ וחלוקתה, ואילו יהושע לא ראה כל צורך להעמיד מלך בישראל, כי אושר העם הוא רק כשהתורה תשלט עליו והוא נשמע להוראות הסנהדרין שהמה עיני העדה, וה' יברך את עמו בשלום וישכנו לבטח בארצם. ואם איזה בי"ד ישגה בהוראה ויטו מן הדרך, יעזור להם השי"ת להעמיד שופט עליהן בסנהדרין אשר ברוח ה' אשר בקרבו ישפיע על כל הסנהדראות שלא יזוזו ויזי כלשהו מן הדרך הישרה, וכל העם יבוא על מקומו בשלום. ועל זה מעיד הכתוב ואומר (בסוף שופטים¹⁵) "כימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה". באיזה "עינים" הכתוב מדבר - ב"עיניך יונים", עיני העדה, הם הם הסנהדרין שבכל עיר ועיר המנהיגים את העם כולו בדרך "הישר" עפ"י תורת ה' וחוקיו. שכן אי אפשר כלל להעלות על הדעת לפרש פסוק זה שכאילו הוא בא לספר בגנותן של ישראל: שמכיון שעדיין לא היה אז מלך בישראל לכן היו כל בני ישראל, או עכ"פ חלקם הולכים בשרירות לבם ואחרי עיניהם, כי יודעים אנו שהמעשים של פלגש בגבעה ופסל מיכה המסופרים שם אירעו בימי כושן רשעתיים (סדר עולם, וברש"י שם), וזה היה בשמונה שנים שאחרי מות יהושע, באופן שאנשי אותו הדור היו רובם תלמידי משרע"ה וכולם תלמידי יהושע בן נון, והיו נתונים לשלטון הסנהדרין ופקוחם ע"י שרי העשרות שרי החמשים שרי המאות ושרי האלפים, ובמשטר נפלא כזה שכל יחיד ויחיד היו מאוחדים עם הסנהדרין ומהודקים להשגחתם החזקה, ודאי שאי אפשר היה לאיזה איש פרטי לעשות ככל הישר בעיניו אפילו מעשה כלשהו, והשופטים והשוטרים לא ידעו מזה וישתקו ולא יבערו את הרע מקרב ישראל; אלא ברור שהכתוב ההוא מדבר בשבחן של ישראל, שאז היתה התקופה היותר מאושרה בחיי עם ה', עוד לא היה עליהם עול מלך ושרים, ולא הופרעו כלל מלהיות דבוקים בה, בתכלית השלמות, ואם נעשה באיזה מקום דבר בלתי הגון נתעוררו כל ישראל כאיש אחד לעשות משפט ולחמו באחיהם במסירות נפש נוראה מאד. ומה שעל פסל מיכה הסכימו כולם שאין לבערו, בודאי בא דינו לפני בי"ד הגדול והם הורו שאין בו משום חשש עבד¹⁶. וגם פנחס בן אלעזר הלא היה עמהם. ובסוף מגילת תענית מפורש ש"בכ"ג בשבט

15 ציון זה הוא מהגר"א שר זצ"ל בעצמו, וכונתו לפסוק האחרון שבס' שופטים, והסתמך על גמ' ע"ז המובאת לקמן בדבריו שדרשו פסוק זה לשבח, ואמנם פסוק זה כלשונו כתוב ג"כ שם בפרק י"ז ו' לגבי פסל מיכה, ואם כדבריו שפסל מיכה אינו לגנאי מנ"ל לבחור מקורו מסוף שופטים דווקא.

נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין ועל פלגש בגבעה ועל צלם מיכה", הרי שנתקבצו ודנו גם על ענין פסל מיכה ופסקו להיתר. ועל פסק זה נתבעו ישראל "על כבוד ב"ד מחיתם ועל כבודי לא מחיתם".

הנה גם מפירוש מקרא זה הגנו רואים נכוחה, ש"בעלי גמרא" במקרא, המעיינים הישרים והמעמיקים חקר לעומק המקראות, לעמוד על אמיתה של תורה, המה מבינים את פשטי המקראות ועניניהם כראוי למעלת העם הנבחר בארץ הנבואה כשנתקיימו בהם כל הברכות שבתורה. ואין עלינו להמשך בהבנת ענינים אלה אחרי המפרשים רודפי הפשט שפירשו מקרא זה שהוא מדבר בגנותן של ישראל שמשום שלא היה מלך שליט על ההמונים, נעשו ההמונים מופקרים במעשיהם לעבוד ע"ז ולעשות תועבות כמעשה סדום ח"ו; מפני שהם פירשו מה שפירשו בשביל "בעלי המקרא" במקרא שאינם מסוגלים להעמיק בפנימיות הענינים ופירושם אינו אלא הוראת היתר שמותר ל"בעלי המקרא" ללמוד את הכתובים גם בהבנה שטחית קלה, כראוי לתינוקות של בית רבן, בתקוה שכאשר יגדלו וילמדו גמרא שבשתא ממילא נפקא וסופם לעמוד על אמתת הענינים. ואמנם בגמרא מצינו ראייה ברורה שחכז"ל פירשו אותו כתוב שהוא בא לספר בשבחן של ישראל: (ע"ז כ"ה א'), "כתיב (שמואל ב' א, י"ח): "ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר", מאי "ספר הישר", ר' שמואל ב"ר נחמני אמר: זה ספר שופטים, ואמאי קרי ליה "ספר הישר", דכתיב "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה". והיכא רמיזא (שם ג', ב'), "למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה", ואיזו היא מלחמה שצריכה למוד, הוי אומר זו "קשת" (עי"ש ובמהרש"א). ואם נניח שהכתוב "בימים ההם אין מלך וגו'" המכוון הוא בו שבשעה שלא היה שליט בישראל עשה כל אחד את הישר בעיניו הוא, את הרע בעיני ה', כיצד אפשר לקרוא בשם "ספר הישר" שהוא מגדיר את צד הפחיתות של אותו הדור, את כל הספר שופטים שרוב רובו מתאר ומספר את חיי השופטים שהנהיגו את ישראל בדרך ה' וכל ישראל שמעו בקולם ויעשו את הטוב בעיני ה'. ואותו זמן של ירידה שסרו מן הדרך, הרי היה רק זמן מועט, פחות משליש ביחס לכל העת ההיא, ורק כמות קטנה מישראל סרו מן הדרך או רק יחידים מועטים. וא"כ בשום פנים וענין אין להניח, שבגלל אותו זמן מועט ואותה כמות קטנה או יחידים מועטים, יקרא כל ספר שופטים בשם כזה אשר לפי תכנו הוא בא לספר בגנותם של כל ישראל בכל אותה התקופה, אלא ברור הדבר שהגמ' מפרשת את המקרא ההוא ש"אין מלך בישראל" הכוונה למלך ממש, ובשבחן של ישראל מדובר בו. שבכל ימי שפוט השופטים לא היו צריכים ללמוד מלחמה, כי ה' נלחם להם, והיו כולם הולכים אחרי עיני העדה שהם הסנהדרין ועבדו את ה' בתכלית הדבקות ובתכלית השלמות. ונתקיימו להם כל הברכות שבתורה, כמו שאמר להם יהושע: "וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' אלהיכם עליכם הכל באו לכם לא נפל ממנו דבר אחד". ולפיכך התאונן המלך דוד בהספדו על שאול ויהונתן, שמעתה נתקטנו הדורות, ויהיה הכרח ללמוד מלחמה בקשת, אשר לפי האמור בראש ספר הישר ספר שופטים זהו עונש גדול, באשר לפנים לא ידעו מזה משום שלא היו צריכים ללמוד מלחמה כי ה, נלחם להם (שופטים ג).

באספקלריה מאירה זו יש לנו מעתה להסתכל ולהתבונן בסדרי החיים חיי האושר שחיו אבותינו כחמש מאות שנה בארצנו הקדושה שהיתה הארץ כגן עדן ממוש בעדם. ונאמר אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלקיו ואשרי האיש הולך בדרכי ישרים אלו.

תשובות והערות

השגות והערות שכתב מרן על המאמרים לעיל

הדברים הארוכים המחזיקים את האופי הכללי לא נתנו לזוז אותם מהפשטות הגמורה, רק דברים בודדים מתפרשים לפעמים בגו' מפשרות.

כשאנו קוראים את הדברים בפרשה דברים ואתחנן עקב נצבים וילך, אנו רואים הרבה השתדלות להציל את העם מעזוב ח"ו את כל התורה בהחלף היסוד ללכת אחרי אלהים אחרים, דבר שלפי מצבנו אנו אחרי שנכים יצרא, הדיבור בזה אינו מן המדה כלל, ואין לנו שום מושג איך יתכן יצר של השתחוי' לפסל, ואין זה עלי' מצדנו אלא ירידה, כי הלא תכלית האדם הוא היצר ונטול יצר הוא נטול נשמה.

האדם הגדול בעל יצר של ע"ז קצרה דעתנו להבינהו כמו שהמשילו שאין להסביר לסומא בחינת הצבעים.

ואמנם אנו לומדים במקרא במשנה בגמ' מדורות הראשונים עד כמה סכנה היתה כרוכה לאיש יחידי ולעם כולו בעקב יצרא דע"ז, וביהושע כג. כד. מפורש שהיו צריכים חיזוק נגד הפיכת הקערה ח"ו, ובכג. כב. הזהירים על דביקות ביתר הגוים ועל החתנות, ושם בפסוק ט"ז על עבודה לע"ז ועל השתחוי'¹⁶, ובכ"ד פסוק י"ד¹⁷ והסירו אלהים אשר עבדו אבותיכם וגו' אינו מתפרש רק כמו שפירשו המפרשים על טהרת הלב והסרת מחשבת ע"ז. ואינו מתפרש בשום אופן על מצוה מעשית של ביעור ע"ז וכמו שסיים¹⁸ ואם רע וגו' מבואר שהוא משא על יסוד האמונה, וכן מתפרש פסוק כ"ג שם¹⁹ ועתה הסירו וכל ענין בפסוקים הקודמים מעיד על זה, ואם באנו לעקם כתובים מפורשים כאלה נכרתה אמונה, כי להגות הגיון אין קץ, ואם הענין הוא הפך מפשרות, היו הראשונים שוקדים על זה והיו מבארים אותם, אלא שלא עלה על שום לב חכם להטיל ספק בזה.

16 בעברכם את ברית ה' אלקיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחוויתם להם וחרה אף ה' בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם.

17 ועתה יראו את ה' ועבדו אתו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה'.

18 ואם רע בעיניכם לעבד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלקים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר [מעבר] הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ואנכי וביתי נעבד את ה'.

19 ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל ה' אלקי ישראל.

המקראות המפורשות שופטים ב' פסוק ²⁰ י"א י"ב י"ג י"ז י"ט אומרים גלויות שעבדו ע"ז ממש, ואם הדברים המפורשים האלה אינן מספיקות על הוראה מוחלטת שעבדו ע"ז, כבר אבד האדם שפתו, בבאו לספר על עובדא קימות של ע"ז, כי כל מה שהפה יכול לדבר לא יספיק, ונטולה סגולת הסיפור מלשון מדברת, ומעט סופר.

ובשופטים י' פסוק ו' ²¹ ויסיפו וגו' ובגמ' ביצה כ"ה ב' אפי' כתורמוס כו', ושם פ' י' י"ג ²² ואתם וגו' ושם י"ד לכו וזעקו וגו', ושם ו' א' ²³ ויעשו וגו' ושם י' ואמרה גו', ושם כ"ט ויאמרו וגו', ושם ח' ל"ג, ויהי וגו', וישימו להם וגו', ²⁴ ובגמ' שבת פ"ג ב' מלמד וגו', וברש"י שם ד"ה ומנשקה.

בימים ההם אין מלך וגו' כתוב ד' פעמים י"ז ו' י"ח א' י"ט א' כ"א כ"ה, והראשונות מעידות על עצמן שהוא לגנאי ולא לשבח ²⁵, ופי' המפרשים הוא קבלת כל ישראל, ואם יש רשות לומר שכל ישראל טועים, בטלה התורה המצויה עתה בידינו, וכל אחד יבנה במה לעצמו, ונקל

20 י' וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל. יא' ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים. יב' ויעזבו את ה' אלהי אבותם המוציא אותם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם ויכעסו את ה'. יג' ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות. יד' וגם אל שפטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות ה' לא עשו כן. טו' והיה במות השופט ישבו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחוות להם לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הקשה.

21 ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי מאב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו. ובגמ' ביצה כ"ה ב': ממשמע שנאמר ויעזבו את ה' איני יודע שלא עבדוהו ומה ת"ל ולא עבדוהו א"ר אלעזר אמר הקב"ה אפילו כתורמוס הזה ששולקין אותו שבע פעמים ואוכלין אותו בקנח סעודה לא עשאוני בני.

22 י' ויזעקו בני ישראל אל ה' לאמר חטאנו לך וכי עזבנו את אלהינו ונעבד את הבעלים. יג' ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים לכן לא אוסיף להושיע אתכם. יד' לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם.

23 א' ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ויתנם ה' ביד מדין שבע שנים. י' ואמרה לכם אני ה' אלהיכם לא תיראו את אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ולא שמעתם בקולי. כט' ויאמרו איש אל רעהו מי עשה הדבר הזה וידרשו ויבקשו ויאמרו גדעון בן יואש עשה הדבר הזה.

24 ויהי כאשר מת גדעון וישבו בני ישראל ויזנו אחרי הבעלים וישימו להם בעל ברית לאלהים. ובגמ' שבת פ"ג ב': וישימו להם בעל ברית לאלהים, זה זבוב בעל עקרון מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו ומניחה בתוך כיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה. וברש"י שם: ומחבקה ומנשקה - וזהו לשון ברית אהבה וחבה אלמא אדוקים בה וע"ז היא.

25 "בימים ההם אין מלך בישראל" כתוב שם ד' פעמים, [ובשנים מהם המשך הפסוק "איש הישר בעיניו יעשה"], שנים הראשונים (י"ז-י"ח-א) עוסקים בענין פסל מיכה, השלישי (י"ט-א) בענין פילגש בגבעה, ומעידות בעצמם שהם לגנאי ולא לשבח, [והרביעי הוא הפסוק האחרון בס' שופטים, ולפ"ז צ"ל שהמכוון בגמ' ע"ז היה על פסוק זה, וע' לעיל בהע' 15. אמנם סו"ס ק' שהרי הדרשה בגמ' הוא על כל אותה התקופה, ולדברי מרן זה לא יתכן, וצ"ע].

לקבוע פלפולים בעניני אגדה וכבר כתב הרשב"א²⁶ שאין מתיישבין בדברי אגדה, ואין לנו אלא מה שבפי המון ישראל החכמים והפשוטים יחדו, שנקבעו בלבות ישראל משפע קדש של פשטות המקראות, ומלהבות אש היוצאות מדברי חז"ל ופועלות לקבוע אהבתו ויראתו ית' ללהב אש, דוקא בפשטותם, והמהגים להכניס מחשבותינו אנו בדבריהם גורמים עמום בגחלתם הלוחשת ומפסידים סגולתם השמימית.

²⁶ מגילה ט"ז א. וע' בגנזים ושו"ת חלק ד' מסכת מגילה, בגליון ממרן שכתב "כונתו ז"ל בדברי אגדה הם נסתרין ממנו ביותר, וקשה לן להתישב בהו", ע"ש.